

27. Турченко Г.Ф. Регіональний рух у південноукраїнському регіоні на початку ХХ століття / Г.Ф. Турченко, Є.П. Назарова // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2011. – Вип. XXX. – С.138-148.
28. Винарчук Т.В. Український національний рух в контексті визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи (кін. ХІХ ст. – 1920 р.): компаративний аналіз : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01. – Запоріжжя, 2002. – 17 с.

**Винарчук Т.В. Регион, пограничье, фронтир как концепты исследования создания украинской государственности начала ХХ в.**

*В украинской и зарубежной историографии получает распространение направление научного анализа так называемых фронтиров, или пограничных территорий, которое берет начало в историографии США. В результате научных поисков и теоретического переосмысления ученые не только модернизировали эту теорию, но также обосновали отход от линейного понимания фронта. Религиозные, культурные, ментальные, национальные и другие типы фронтиров могут формироваться не обязательно вдоль государственной границы. Для их определения можно использовать такие термины, как фронтирные зоны, внутренние фронтиры, зоны разлома.*

**Ключевые слова:** регион, историческая регионалистика, приграничье, фронтир, компаративистика, государственное строительство.

**Vynarchuk T.V. Region, border, frontier as concepts of research of Ukrainian state in the early 20th century**

*Direction of scientific analysis of so-called frontiers or borderland areas, which is rooted in the historiography of the U.S., gets spread in Ukrainian and foreign historiography. As a result of scientific research and theoretical rethinking scientists not only upgraded this theory but proved a departure from a linear understanding of the frontier. Religious, cultural, mental, national and other types of frontier can be formed not necessarily along the state border. Such terms as frontier zones, inner frontiers, break areas can be used for their definitions.*

**Keywords:** area, historical regional, borderland, frontier, comparativistics, state building

УДК: 930.2(=497.2)(477.6)

Ю. О. Іріюглу

## **ДОДЖЕРЕЛЬНИЙ ЕТАП ПОБУТУВАННЯ УСНИХ НАРАТИВІВ (НА МАТЕРІАЛАХ ІНТЕРВ'Ю БОЛГАРСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я)**

*Стаття присвячена розробці одного з ключових питань усно-історичних досліджень – доджерельного побутування усних наративів та соціально-психологічних факторів, що детермінують форму та змістовне наповнення як процесу інтерв'ювання, так і оформлення усних історій у вигляді актуалізованого історичного джерела. Розробка проблемних питань доджерельного побутування усних історій виконана на основі матеріалів інтерв'ювань представників болгарського населення Північного Приазов'я, що, з огляду на соціокультурні особливості даної етнічної групи, дозволило більш яскраво та рельєфно представити процес формування та функціонування усних спогадів.*

**Ключові слова:** усна історія, інтерв'ю, усно-історичне джерело, болгарське населення, Північне Приазов'я.

Теоретико-методологічні зміни у вітчизняній історичній науці в 1990-х роках призвели до появи в арсеналі українських дослідників цілої низки дослідницьких методик антропоцентричного характеру. Однією з них є усна історія. На сьогоднішній день термін «усна історія» розуміється як багатофункціональне явище із складною внутрішньою структурою. Наразі у вітчизняному історіографічному просторі та історичному джерелознавстві зокрема розглядається у наступних значеннях: 1) усна історія – знання про минуле, що передається у суспільстві в усній формі; 2) усна історія – методика фіксації цього знання про минуле; 3) усна історія – кінцевий продукт такої фіксації; 4) усна історія – наукова дисципліна із сумою реквізитів та понятійним апаратом [1].

В свою чергу, кожен з визначених пунктів заслуговує на особливу увагу та тлумачення, наразі, ми маємо низку робіт присвячених питанням організації та проведення усно-історичного інтерв'ю та подальшій роботі з усно-історичними джерелами [2; 3]. Однак введення усно-історичних джерел до наукового обігу обумовлює необхідність глибинного розуміння природи їх формування та функціонування. Одним з основних питань в цьому аспекті є доджерельний етап побутування усних історій, як результату мнемонічної діяльності респондентів, розв'язання якого, приводить до визначення каталізаторів поведінкових форм респондентів та обумовлює набір дослідницьких методик усних істориків у ході основних етапів реалізації акту усної історії – створення, фіксації та подальшої інтерпретації «новоствореного» джерела.

Для встановлення особливостей доджерельного побутування усних історій ми залучили до розгляду матеріали інтерв'ювань записаних членами Наукового товариства імені Я. Новицького в 2001-2006 роках в ході реалізації проекту дослідження культури селян Південної України. Зокрема, великий потенціал в цьому аспекті має інформативне поле представників етнічної групи болгар Північного Приазов'я, оскільки соціокультурні особливості, що вирізняють їх з-поміж іншого населення південноукраїнського регіону, дозволить більш яскраво та рельєфно представити процес формування усних спогадів, їх трансляцію, акумуляцію та подальшу реалізацію у вигляді інтерв'ю з набуванням рис актуалізованого історичного джерела.

Розглядаючи процес «утворення й побутування» усних історій болгар Північного Приазов'я ми стикаємось із складним багаторівневим процесом мнемонічної діяльності окремих представників болгарського населення, який знаходив своє відображення в індивідуальних та загальноколективних сценаріях поведінки, та, що найважливіше, був визначений колективними соціокультурними усновками та іманентними етносоціальними конструктами свідомості.

Отже, в центрі нашої уваги одночасно перебувають і окремий індивід, що презентує субетнічну одиницю – болгар Приазов'я, і також група в цілому. Наше завдання полягає в тому, щоб виявити ступінь взаємопов'язаності та взаємообумовленості індивідуальної та колективної пам'яті представників етнокультурної групи та залежність форм трансляції усних оповідань від цих показників. Таким чином, розгляд проблемних питань функціонування пам'яті на всіх її рівнях дає можливість визначити ступінь достовірності та функціональності усних історій як історичного джерела.

На сьогоднішній день проблеми становлення та функціонування пам'яті у її соціальному вимірі представлені в основному науковими розробками та розвідками соціологічного та філософського характеру. У той же час процес включення пам'яті у фокус історичного пізнання відбувається доволі повільно й пов'язаний в основному з історіографічними або новими усно-історичними студіями [4; 5; 6]. На нашу думку, розробка базових понять мнемонічного процесу в усіх його вимірах дозволить розкрити приховані, глибинні механізми протікання тих чи інших подій та явищ, особливо через висвітлення мотиваційно-поведінкових аспектів діяльності людей.

Виходячи із поставлених нами завдань проблема пам'яті може розглядатися у двох напрямках: пам'ять як механізм фіксації соціально важливої інформації, із певним соціокультурним наповненням, що в процесі комунікації повідомляється членам суспільства; з іншого боку, поняття пам'яті як детермінуючого фактору, що визначає той же набір зафіксованої інформації та процес її трансляції (форму, зміст та наповнення).

Для вирішення поставлених питань неабияке значення має виявлення співвідношення індивідуальних та соціально визначених впливів на механізм реалізації мнемонічної діяльності. Активне залучення поняття колективної пам'яті до соціогуманітарних розробок підштовхує нас до ґрунтовного вивчення цієї категорії, тим більше, що в епіцентрі нашої пізнавальної діяльності знаходиться колектив – етнокультурна група.

Першочергового вирішення вимагає коло проблемних питань, що стосуються тісного зв'язку між характером і формою інформації, отриманої від респондента в результаті цілеспрямованого інтерв'ювання та соціально-психологічними показниками першоджерела – людини. Розв'язання цих суперечностей безпосередньо пов'язане з поняттям суб'єктивності, а звідси – й достовірності усних оповідань як джерела. Така прискіплива увага до окремо взятої особи обумовлена не лише загальною соціально-історичною направленістю усно-історичних досліджень, але й має конкретно-прикладне підґрунтя [7, с.6; 8, с.24]. Передусім розуміння сутності глибинних каталізаторів поведінкових форм респондентів обумовлює набір дослідницьких методик усних істориків у ході основних етапів реалізації акту усної історії – створення, фіксації та подальшої інтерпретації «новоствореного» джерела.

На сьогоднішній день перед дослідниками усно-історичного напрямку постає гостра необхідність формування чіткого уявлення про функціонування механізму пам'яті як соціально-психологічного феномену із притаманними йому внутрішніми та зовнішніми структурними зв'язками. Наголошуючи на внутрішніх та зовнішніх зв'язках, ми маємо на увазі індивідуальну та колективну пам'яті, які, існуючи паралельно, постійно перетинаються, формуючи індивідуальні меморації під впливом загалу та створюючи колективний та багатовимірний образ реальності, складений з безлічі особистісних [9, с.43].

Причому необхідно внести деякі пояснення стосовно співвідношення поняття колективна та історична (соціальна) пам'ять. Колективна обмежується певним історико-культурним досвідом певної групи. Історична ж дещо ширша та включає в себе і уявлення окремої групи, і сукупність донаукових, наукових та масових уявлень про соціум у минулому [9, с.42]. Розв'язання цього кола питань проливає світло на процес формування індивідуальної пам'яті, структури та основні детермінанти, що визначають форму й активність її реалізації.

Вирішення поставлених питань у галузі специфічних рис мнемонічної та комунікативної діяльності болгар Північного Приазов'я можливе тільки у процесі опрацювання інформації усних оповідань.

Особливий інтерес для розгляду становлять тематичні блоки, що пов'язані із найбільш драматичними явищами вітчизняної історії – Голодомором 1932-1933 років і Другою світовою війною та її наслідками, оскільки емоційність даних подій дає можливість стверджувати про надактивність мнемонічного механізму людей, а також визначити їх як соціокультурні маркери для подальшого розвитку особистості та формування її мнемонічного багажу та сценаріїв його реалізації [10, с.78,131-132; 11, с.25].

Щодо усних спогадів відносно колективізації та Голодомору 1932-1933 років варто зазначити, що для деяких респондентів ці події лежали за межами життєвої хронології або відносилися до їх ще несвідомого віку, проте не зважаючи на це, велика кількість інтерв'ю насичена яскравими сюжетами страшних подій на селі. Безпосередні свідки тих жахливих часів спочатку обмежувалися емоційною констатацією наявності такого факту, а потому або переходили на інші сюжети, або зупинялися у тяжких роздумах. Лише після обережних натяків та питань дослідників вони продовжували розкривати страшні таємниці життя та смерті мільйонів людей. Здавалося б, згідно законів психології, людина, що пережила стресову ситуацію, намагається забути й заблокувати небажані спогади [12, с.4-6].

Ймовірно з дією даної закономірності ми й стикаємося під час інтерв'ювань у вигляді чисельних зупинок у ході оповідання, перенасиченого використанням зайвих слів, повторювань. Але деталізація, якою сповнені розповіді, свідчить про те, що вони не піддавалися стиранню, а знаходилися у латентних шарах, чекаючи своєї активації. Нащо ж зберігати довгий час такі страхиття? Відповідь може бути одна – для передачі цих знань наступним поколінням.

Для розуміння такого явища варто звернутися до проблем реалізації акту пам'яті, який традиційно вважається суто індивідуальним процесом. Однак, напрацювання у цій галузі французького соціального психолога П. Жане свідчать, що пам'ять – куди ширший феномен, ніж проста фіксація образів і передбачає глибокі структурні зв'язки та має соціальну обумовленість [13, с.91-92]. Для студіювання усного матеріалу дана гіпотеза має непересічне значення, оскільки змінює ставлення до усного джерела та методу його критики. Для нас застосування даної тези, також повинно розтлумачити механізми «створення» спогадів у середовищі болгар Приазов'я та перетворення їх на усні повідомлення, що транслюються потім у колективі.

В основі гіпотези щодо соціальної природи пам'яті лежить принцип соціальності людини як такої. Пам'ять як феномен притаманна лише людині, що є членом соціуму, в якому вона виконує відведену їй функцію, а акт пам'яті є соціальною поведінкою, що адресована особливим учасникам – відсутнім. Тобто людина, що стала свідком певної події наодинці, задіює психічний механізм фіксації образів – пам'ять, аби потім розповісти своїм, «відсутнім» в даний момент, товаришам (або нащадкам) про побачене. Звісно, фіксація у мозку наочних образів є найпростішою ланкою, однак механізм реалізації пам'яті діє так само і на більш високому, логічно-смысловому рівні – відбувається акт збереження інформації, що має цінність для всього соціуму, для подальшої її трансляції усьому загалу, тобто – здійснення соціального акту пам'яті.

Отже, певне пояснення такої складної ситуації із усними мемораціями про Голодомор ми маємо, але залишається одне важливе питання: чому ця інформація такий довгий час перебувала лише в усній формі? Звісно, відповіддю може бути політико-ідеологічний тиск із боку держави, але це лише частина загальної картини. Офіційна точка зору не відкидала факту голоду через неврожай, більше того, цей образ увійшов у свідомість величезної кількості людей та виведений на високий рівень академічної науки, але залишилися ті, хто мав власну версію подій [14, 135 хв.-143 хв.; 15]. В умовах накладеної заборони на публічну реалізацію пам'яті відносно події, що захопила величезну кількість людей і мала жахливі соціально-економічні та соціокультурні наслідки, індивідуальна пам'ять окремих осіб знаходилася в конфлікті із «загальноновизнаним» колективним образом, що формував новий погляд, нові спогади [16].

Фактично цілий пласт історико-культурного досвіду разом із носіями залишився ізольованим, перебуваючи поза легальними можливостями його трансляції. Дану ситуацію можна порівняти із неписемним суспільством, у якому передача суспільно важливої інформації відбувається завдяки усній традиції через відсутність інших засобів [17, с.66-67]. Ми можемо говорити про формування певного «корпусу» усних повідомлень, які об'єднували величезну кількість людей; в даному випадку ми маємо на увазі не тільки болгарське населення, але й воно приєдналося до цього загального знання. Ми не маємо підстав називати цей суб'єктивний досвід мільйонів людей усною традицією, але за сучасних умов вільного розкриття мнемонічних наративів із плином часу така трансформація можлива.

Таким чином, потреба реалізації власного життєвого досвіду в умовах табування його на загальносуспільному рівні відбувалася на єдиному доступному – родинному. Комунікативний процес у родинному колі забезпечує можливість існування колективної пам'яті. Як правило, трансляція інформації про важкі періоди життя болгарського населення відбувалася від старших, у третьому поколінні (дідуся та бабусі), до молодших. Традиція догляду стариками дітей, що склалася у болгар

(наявність такої норми не обмежується лише болгарами, а є властивою рисою традиційних суспільств), обумовлювала комунікацію не лише родинного, виробничо-практичного, але й соціокультурного характеру [18, с.171-173; 19, с.45-46; 20, с.92].

Однак прискіпливої уваги потребує процес взаємодії суб'єктивного історико-культурного досвіду та колективного образу історичної дійсності на дещо вищому, узагальненому рівні. Особливо чітко дана проблематика простежується у розповідях респондентів про події, які лежать хронологічно поза межами їхнього життя або припадають на час їхнього глибокого дитинства, переважно, ґрунтуються на розповідях старшого покоління або на безпосередньому спостереженні за їх реакцією на певні події та ситуації. Відомий французький соціолог та соціальний психолог М. Хальбвакс пов'язував цей процес із створенням великого масиву колективної пам'яті [21].

Модель М. Хальбвакса – це нерозривна взаємодія двох мнемонічних потоків у свідомості людини, а саме, особистої, «автобіографічної» пам'яті, інформації, що стосується безпосередньо носія та його життя, та колективної, яка є значно ширшою і ґрунтується, майже виключно, на повідомленнях оточуючого соціуму. Переважно це інформація відносно подій, що передували життю індивіда, але це можуть бути й сучасні для нього ситуації. У будь-якому випадку індивідуальна пам'ять буде нерозривно пов'язана із колективною, оскільки людина у процесі актуалізації власної пам'яті співставляє хронологічно власний життєвий шлях із подіями, що мали місце раніше, намагається ідентифікувати себе відносно них, бо сама вона не була їх свідком, але ця інформація транслювалася їй іззовні, з масиву соціальної історичної пам'яті усього загалу [21].

Отже, усні історії відносно подій, свідком яких респондент не був, а отримав повідомлення від старшого покоління, цілком вписуються в дану модель і мають великий потенціал. Дійсно, такі повідомлення не несуть інформації про безпосереднє спостереження події, однак респондент зафіксував у своїй пам'яті не тільки свідчення про певну ситуацію, але й емоційне забарвлення, яким був наповнений матеріал, що він отримав від старшого покоління [22, с.133-135]. Тобто такі повідомлення змальовують норми та цінності яких дотримувалося і які сповідувало все суспільство, ментальність людей, етнічну картину світу – в цьому і є їх унікальність.

Якщо звернутися до інформативного поля болгар Північного Приазов'я, то можна прослідкувати даний феномен. Показовою в цьому плані є не лише тематика Голодомору, але не менш яскраві події Другої світової війни, а саме один із дискусійних сюжетів – співпраця односельців із окупаційним режимом. За віковою градацією серед респондентів переважають люди, народжені у другій половині 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ століття. Тобто події окупації сприймалися та осмислювалися ними вже як фактично сформованими особистостями. У той же час можна почути вкрай різні судження з приводу діяльності місцевих поліцейських, хоча інформацію респонденти отримували схожим шляхом: або почули від старшого покоління, або самі спостерігали, а також, звісно, існують і пізніші нашарування у вигляді прочитаної літератури та живого спілкування.

Не дивлячись на те, що це покоління повністю вже виховане на комуністичних нормах моралі, однак під час бесід стосовно подій окупації чітко виявляє соціальну приналежність до тієї чи іншої групи. За матеріалами усних спогадів мешканців болгарських селищ представниками поліцейського апарату в селі, як правило, були колишні розкуркулені, а характеристика їх формувалася задовго до подій окупації [23, 23 хв.-30 хв.; 24, 35 хв.-38 хв.]. Так, респонденти, що є родом із заможних тогочасних селищ, у більшості випадків ставляться із жалем до жертв розкуркулення та доволі позитивно змальовують образ поліцаїв, оскільки їхні батьки, такі ж «хазяї», передаючи власні знання про минуле молодшому поколінню, наповнювали їх певним емоційно-ціннісним настроєм. У той же час як вихідці із менш заможних соціальних верств, у більшості випадків, доволі пасивно характеризували постаті поліцейських або демонстрували чітко налагоджену офіційну точку зору щодо «зрадників», оскільки образ розкуркулених був сформований у них під впливом батьків, які часом самі були представниками «активу села», а тому й характеристики подій подавали у відповідному вигляді [25, 124 хв.-129 хв.].

Варто зупинитися на ще одному аспекті функціонування пам'яті, що безпосередньо пов'язує індивідуальний та колективний мнемонічні потоки. Оскільки людина – це створіння соціальне за своєю природою, то вона обов'язково підпадає під вплив соціально-економічної ситуації в суспільстві, а це тягне за собою і низку морально-етичних та культурних норм, і певне емоційне навантаження. Автоматично мнемонічні блоки людини згруповують спогади відповідно до колективного бачення світу всім соціумом [26, с.196-197].

Це може бути викликано кількома факторами. По-перше, це ідентифікація себе із спільнотою, що обумовлює і сприйняття людиною в потоці зовнішніх подразників лише тих, що вкладаються в «координатну сітку» вже набутих знань і уявлень та є адекватними загальноприйнятому світобаченню. На сприйняття впливають звички, настанови, оцінки, почуття, а також ставлення до суспільних думок та поглядів, але, знов-таки, це матеріал, що перебуває в актуалізованій базі пам'яті, все інше, зафіксоване мимоволі, зберігається у латентному стані. Інша детермінанта штучного забування – це

більш глибокий психологічний аспект людського існування, а саме: факти життя, характеристика яких, з точки зору колективної моралі, є негативною або просто виходить за межі морально-ціннісних тверджень даного суспільства. Такі факти можуть стосуватися не тільки щодо особистості самої людини, а й її родичів, але це автоматично протиставить її іншому загалу, що сприймає цю людину як таку, що причетна до порушення загальної архітектоніки колективного світосприйняття [27, с.85].

Дана проблема має яскравий прояв після кризових подій, що є переломними для всього суспільства, коли вже склалося певне морально-ціннісне ставлення в суспільстві до минулих ситуацій та їх учасників. Вітчизняна історія вдосталь наповнена такого роду подіями, що певним чином ускладнює дослідження усних історій. Таку ситуацію можна спостерігати під час інтерв'ювання респондентів відносно тем розкуркулення, колективізації та Другої Світової війни. Саме з цими подіями пов'язано виокремлення невеликих груп людей, що протиставили себе основній масі, йдучи на порушення загальноприйнятих морально-етичних норм, – активісти, що проводили на місцях розкуркулення та колективізацію та особи, що співпрацювали з окупаційним режимом.

В офіційній ідеології ці дві позиції є антогоністичними, але якщо дослідження охоплює інформативне поле сільських мешканців, то культурні норми села першої половини ХХ століття, перш за все, спираються на устої аграрного суспільства, які дещо по-іншому розставляють пріоритети в даному питанні.

Варто виокремити нечисленну групу респондентів серед загального числа опитаних по болгарських селищах, що мають певні родинні зв'язки із колишніми активістами, що також підпадають під вікову градацію, але які у своїх розповідях намагаються обходити теми Голодомору, а натомість акцентують увагу більше на подіях Другої світової війни. Найімовірніше, це можна пов'язати із соціальною, морально-етичною та матеріальною ситуацією, в якій відбувався онтогенез індивіда та його психічних властивостей. Пріоритетне становище партійної верхівки на селі обумовлювало її заможність та самодостатність, а звідси і клімат, який детермінував розвиток психіки їхніх дітей, які не знали голоду в тих розмірах, як інші, в той же час, переслідування партійних діячів окупантами під час війни найбільше їх вразило, оскільки вдарило безпосередньо по них, причому в цьому випадку вже вони виявилися залишеними напризволяще. Те ж саме можна спостерігати і під час інтерв'ювання людей, близькі яких співпрацювали із окупантами під час Великої Вітчизняної війни. В обох випадках штучне забування пов'язане із намаганням приховати той чи інший факт, аби зайвий раз не відтворювати у колективній пам'яті небажані епізоди [28, 86 хв.-124 хв.; 29, 23 хв.-28 хв.].

Процес взаємодії індивідуальної та колективної складової мнемонічного потоку впливає не лише на зберігання, але й на трансляцію інформації індивідом у якості респондента. Змінам піддається не тільки зміст інформації, як це було продемонстровано, але й форма її подання. Пам'ять, якою володіє людина, якщо вона не вписується у загальноофіційні образи минулого, підлягає редакційній правці у свідомості, у зміні її форми для комунікації. Болісні спогади трагічних подій Голодомору чи картини розкуркулення із портретами «активістів» – всі ці знання не мали вільного доступу до аудиторії. Тому вироблені сценарії передачі «правдивого» життєвого досвіду у колі родини із елементами таємничості відклалися настільки глибоко, що мають свій прояв під час обговорення «заборонених» тем у ході інтерв'ювання у вигляді переходу на шепіт, зниження тембру голосу та інше [30, 34 хв.-38 хв.; 31, 32 хв.-39 хв.].

Вивчення такого роду особливостей трансляції історичної інформації має подвійне значення: з одного боку – це певне повідомлення про минулі події, що характеризують їх з точки зору соціальної детермінанти; з іншого боку – вивчення такої комунікативної поведінки респондентів дає можливість глибше зрозуміти процес побутування історико-культурного досвіду у вигляді усних оповідань [32, с.19].

Наведені приклади наочно демонструють функціональні та детерміністичні властивості двох паралельних мнемонічних потоків на рівні як окремої людини, так і більш складних інформаційних систем, подаючи проблему соціальної пам'яті як всеохоплююче явище та самоідентифікуючий елемент людства. Процес синхронізації індивідом автобіографічної пам'яті з колективною є фундаментальним для усної історії, адже саме спогади та інший історичний матеріал, що транслюється респондентом, є джерелом інформації.

Розгляд питання переходу індивідуального історико-культурного досвіду окремих представників болгарської громади Північного Приазов'я у царину колективної пам'яті необхідно проводити паралельно із вивченням механізму та конкретних каналів трансляції історичної інформації у даному окремому соціумі. Лише через пізнання внутрішньої структури інформаційної системи, а саме так можна зобразити етнокультурну групу болгар, особливостей її функціонування та форми й змісту історико-культурних повідомлень поколінь ми можемо виявити специфічні риси усних історій як джерела для вивчення соціокультурного розвитку болгар Північного Приазов'я, як однієї з етнокультурних одиниць Південної України.

Проблему переходу від індивідуальної пам'яті до колективної необхідно розглядати в контексті переходу від біологічного ритму людського життя до ритму життя соціального. Нерозривна зміна поколінь є невід'ємною частиною соціальних зв'язків. Під впливом конкретних соціально-економічних та соціокультурних обставин певне покоління, пристосовуючись до існування, формує власний комплекс колективного мнемонічного багажу [33, с.43-44; 34, с.48-50].

Так, у середовищі болгарського населення Північного Приазов'я сталий процес трансляції історико-культурного досвіду був певним чином перерваний подіями колективізації та культурної модернізації села. Нове покоління, що активно почало брати участь у побудові «нового світу», меншою мірою у 1930-х роках, а особливо після Другої Світової війни вже не потребувало в повному обсязі знань старшої вікової групи. У комунікативному ланцюзі поколінь утворилася цезура, викликана неспівпадінням мов та знакової системи із значенням самих речей, про які повинно передаватися повідомлення.

Інформація, що сприймалася молодшим поколінням у процесі комунікації зі «старшими», соціально-поведінкові норми, емоційно-ціннісні та етнокультурні установки в нових, «модернових», умовах, що створювалися радянською владою, все менше відповідали потребам часу. А інформація, яка не потрібна для забезпечення певних потреб, перетворюється на надлишкову і певний час сприймається, а потім відбувається просто її відторгнення [35, с.69-70].

Усні історії болгар яскраво демонструють нам цей процес через оповідання ностальгічного характеру про морально-ціннісні устої родинного життя, нормування спілкування молодого покоління, яке все більше відходило у забуття. Таким чином, постає питання про актуальність та нагальну потребу фіксації усних історій болгарського населення Приазов'я, поки ще є живими представники того «домодернового» села, які несуть у собі відбиток минулого, ще етнокультурних установок XIX століття, що вони так само, як потім передавали онукам, самі сприймали від дідусів та бабусь.

Однак процес «створення та побутування» спогадів, що потім набуває вигляду усних повідомлень болгар Північного Приазов'я, не може розглядатися без такої важливої складової частини історичної пам'яті, як етнічна самосвідомість [36, с.14]. Будь-яка етнокультурна група має власну єдину когнітивну орієнтацію, що є невербалізованим, імпліцитним вираженням розуміння членами даної групи «правил життя», що продиктовані їм соціальними, природними та надприродними силами [37, с.466].

Сталість історичної пам'яті, що повинна забезпечувати самоідентифікацію етнокультурної групи, підтримує набір певних колективних заходів соціокультурного характеру. Обов'язковою умовою виконання трансляційної функції таких заходів є колективність їх відправлення у вигляді «інституції ритуалізованої діяльності» [38, с.24]. Використовуючи даний термін, ми розуміємо його як комплекс побутової, весільної та календарної обрядовості, що був притаманний болгарам Північного Приазов'я.

Окрім ідентифікуючої ролі, історична пам'ять обумовлює інституалізацію групи, болгарської громади, у сучасних для неї умовах, обґрунтовуючи винятковість даного етносу серед інших [39, с.41]. Формування чіткого образу власної етнокультурної групи у загальноетнічному контексті Північного Приазов'я є складовою частиною загальнономнемонічного потоку, що охоплює старше та молодше покоління, транслуючи історико-культурний досвід і тим самим забезпечуючи життєдіяльність та майбутнє усього колективу.

Хоч ми і виокремили три фактори, що визначають соціокультурний розвиток болгарських громад Приазов'я, але цей поділ умовний, оскільки вони діють одночасно і взаємовпливають один на одного, тому виявляються та функціонують через реалізацію усього набору обрядової діяльності. Таким чином, участь у колективних культурних заходах різного рівня, від родинних до загальноселищних, забезпечувала одночасно й участь у загальногруповому комунікаційному процесі.

Збереження у болгар Північного Приазов'я у першій половині XX століття патріархальних норм функціонування родини забезпечувало в умовах аграрного виробництва чітку схему організації та розподілу праці, що гарантувало певну самодостатність життєдіяльності [40, 47 хв.-57 хв.; 41, с.336-337]. Соціально-економічні та соціально-побутові умови в такій ситуації визначили функції виховання дітей старшим поколінням, людьми похилого віку. Така схема догляду за дітьми зумовлювала передачу соціально значимої інформації в процесі спілкування у вигляді цікавих розповідей, казок та етичних настанов. На підтвердження функціональності такого каналу комунікації у етнокультурній групі болгар свідчать усні оповідання респондентів, що стосуються їх родин, особливо образів дідуся та бабусі, із, як мінімум, знаннями особового характеру, а також відомостями про їх походження, соціальний статус та рівень господарського розвитку [42, 1 хв.-3 хв.; 43, 2 хв.-4 хв.; 44, 2 хв.-3 хв.].

Тобто дітям передавалася соціокультурна інформація на родинному рівні, яка повинна була зорієнтувати їх у першому для них колективі – родині. Спілкування дітей зі старшою віковою групою поглиблювалося ще й близькістю їх інтересів, а точніше – певною відстороненістю від турбот батьків, що активно займалися господарством. Переймаючи від діда чи баби норми соціально-побутової поведінки, дитина тим самим отримувала ще й потужний масив соціокультурної інформації, що

тягнуться ще з попереднього періоду – XIX століття, оскільки так само, як і дитина, її дід та баба отримували таке ж повідомлення від своїх власних старших родичів [45].

Якщо розглядати ситуацію, що склалася, крізь призму теорії П.Жане про соціальну обумовленість пам'яті, то ми отримуємо процес трансляції соціально важливої інформації, реалізація якої повинна забезпечити подальшу життєдіяльність всього колективу. Тобто в процесі спілкування діти активізували власну пам'ять для донесення отриманої інформації до поки що «відсутніх» нащадків – власних дітей [46, с.258; 47, с.92].

Серед респондентів жінки в абсолютній більшості випадків краще пам'ятають та відтворюють пісні, приказки, елементи обрядовості та різних культів, оскільки саме на них покладалася функція збереження духовного аспекту родини та виховання дітей. Натомість чоловіки, у переважній більшості, не можуть навіть пригадати колядки, незалежно від того, чи були вони навіть членами гурту колядників, «куди» чи ні – це пояснюється тим, що в аграрному суспільстві від чоловіка не вимагається транслювати такий матеріал молодшому поколінню [48, 17 хв.-22 хв.].

Варто зауважити, що комунікативні зв'язки у родинному колі не обмежуються трансляцією колективних загальнокультурних норм, але й забезпечують формування певних мнемонічних конструктивів стосовно сучасних дитині подій. Тільки в такому разі джерелом цього знання стають вже не найстарші родичі, а батьки, які беруть активну участь у суспільному житті та коментують його із певним емоційно-ціннісним навантаженням. Прикладами такого комунікативного сценарію можуть слугувати спогади респондентів відносно і колективізації, і репресій, і подій Другої світової війни, у залежності від віку інформанта на час тих подій [49; 50, 7 хв.-9 хв.; 51, 5 хв.-12 хв.; 52, 2 хв.-6 хв.].

Більш широкими комунікаційними зв'язками характеризується загальноколективне спілкування у середовищі болгар Приазов'я. Найбільш інформаційно насиченими виступають колективні заходи соціально-побутового та святкового характеру, у яких брали участь представники кількох поколінь. Одним із показових прикладів є збереження у деяких болгарських селах до першої третини XX століття традиції святкування Георгієва дня у вигляді реалізації обряду «курбан», певного жертвоприношення, яке відбувалося навесні та об'єднувало все село як на етапі підготовки, так і відправлення свята. Ще одним об'єднавчим моментом виступають хоро, періодичні зібрання, у чітко визначеному місці, у теплу пору року, для розваг у вигляді танців [53, 39 хв.-45 хв.].

Основним інформаційним навантаженням таких колективних заходів є збереження сталості традицій у вигляді трансляції певних соціально-побутових поведінкових норм, характерних для аграрного суспільства, а також традицій в сенсі етнокультурного самовизначення колективу [54, с.405].

На перший погляд, такі суто етнографічні елементи не мають ніякого прямого відношення до питання формування історико-культурної пам'яті. Однак саме підтримання етнокультурного образу колективу та підкреслення його окремішності, обумовлює структурування мнемонічної діяльності й поза етнічною спільнотою, наприклад, при фіксації інформації стосовно соціально-політичних подій. Причому відбувається не проста фіксація, а переробка отриманих даних, не важливо чи вербальних, чи візуальних, відповідно до етнічної картини світу, що властива індивіду як представникові конкретної етнокультурної групи болгар Північного Приазов'я [55, с.67].

Саме за цим сценарієм відбувається «створення» спогадів болгар про колективізацію та Голодомор з точки зору представника аграрного традиційного суспільства або відносно подій Другої Світової війни та етнічної дискримінації як представника етнокультурної групи. Таким чином, індивід фіксує інформацію вибірково, відповідно до його соціокультурних установок. Але така вибіркковість для нас слугує прекрасним полем для дослідження усних історій як свідоцтв про внутрішню культурну будову окремого етносоціального утворення – болгарських громад Північного Приазов'я.

Окремо варто згадати про вплив мови як ідентифікуючого фактора для формування у окремих індивідів етнокультурного образу групи. Політика «коренізації», що мала місце у 1920-х роках на території України і у Північному Приазов'ї зокрема, призвела до бурхливого розвитку освіти болгарською мовою в місцях компактного проживання болгар [56, с.35-38]. Злиття двох напрямків соціокультурного поступу, мовного та обрядового, обумовили високий рівень етнічної самосвідомості у болгар Північного Приазов'я, що впливало на формування суб'єктивних мнемонічних потоків та колективного світобачення. Паралельно з цим, не варто забувати один із факторів, що безпосередньо діяв на процес «створення» мнемонічних образів та їх зберігання, на якому наголошували ще дослідники 1920-х років, це вплив засобів масової інформації та друкованої літератури на свідомість людей [57, с.15]. Виявлення комплексу друкованих видань, передусім періодичної преси, що були поширені у культурному середовищі болгарського населення, дасть змогу визначити напрямки, за якими формувалися світоглядні позиції як окремих людей, так й усього соціуму в цілому [58, с.44; 59, с.6; 60, с.27].

Таким чином, окреслення функціональних характеристик усних історій болгар Північного Приазов'я дозволило визначити форму їх доджерельного побутування як етап формування та одночасного функціонування в соціальному середовищі болгар цілого комплексу усно-історичних

повідомлень, які довгий час відігравали роль факторів підтримки етнічної самосвідомості. В свою чергу, каналами трансляції для усноісторичної інформації виступали внутрішньородинні комунікативні зв'язки та набір обрядової діяльності, в ході реалізації якої відбувався процес передачі та засвоєння інформації з етнокультурним навантаженням. Функціонування даного механізму передачі усних повідомлень в середовищі болгар Північного Приазов'я, дозволило нам, через реалізацію усноісторичного інтерв'ю, отримати цілий пласт історичної інформації щодо соціокультурного життя болгарської громади та її трансформації в умовах модернізаційних процесів протягом ХХ століття.

Проецирування наведеного механізму дослідження комплексу усних історій, що утворюються в свідомості людини у вигляді спогадів та транслюються у вигляді інтерв'ю, може бути використано для подальших студій проблем побутування та аналізу усноісторичних джерел, організації усноісторичних інтерв'ювань та в дослідженнях загально історичного характеру.

#### **Джерела та література**

1. Програма курсу для спеціальності: Устная история [Електронний ресурс] / [Сост. и ответ. ред. Д.Н. Хубова]. – Российский государственный гуманитарный университет, 1995. – Режим доступа : <http://science.rsuh.ru/7-p.html>
2. Грінченко Г.Г. Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження: Для студентів і аспірантів / Грінченко Г.Г. – Х. : Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 28 с.
3. Фукс-Хайнриц В. Биографический метод / В. Фукс-Хайнриц // Биографический метод: история, методология, практика. / [под. ред. Е.Ю. Мещеркиной, В.В. Семеновой]. – М. : ИС РАН, 1994. – С.11-41.
4. Грінченко Г.Г. Текстуальний аналіз усноісторичного свідчення / Г.Г. Грінченко // Схід-Захід: Іст.-культуролог. зб. – Х. ; К., 2004. – Вип.6. – С.151-161.
5. Пригарін О. Відображення процесів формування осередку російських старообрядців на Дунаї в історичній пам'яті їхніх нащадків / О. Пригарін // Україна модерна. – 2007. – №11. – С.59-84.
6. Репина Л.П. Историческая память и современная историография / Л.П. Репина // Новая и новейшая история. – 2004. – №5. – С.39-51.
7. Никонорова Л.В. Мирозрение личности и возрастные особенности его формирования / Никонорова Л.В. – К. : Наук. думка, 1989. – 116 с.
8. Федоренко Ю. Роль «ключового моменту» у процесі формування соціальних та індивідуальних норм особистості / Ю. Федоренко // Вісник КНУ ім. Т.Г. Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка. – 2006. – №24-25. – С.15-17.
9. Репина Л.П. Историческая память и современная историография / Л.П. Репина // Новая и новейшая история. – 2004. – №5. – С.39-51.
10. Громова Е.А. Эмоциональная память и ее механизмы / Громова Е.А. – М. : Наука, 1980. – 180 с.
11. Федоренко Ю. Роль «ключового моменту» у процесі формування соціальних та індивідуальних норм особистості / Ю. Федоренко // Вісник КНУ ім. Т.Г. Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка. – 2006. – №24-25. – С.15-17.
12. Носенко Е.Л. Пам'ять та емоційний стан: монографія / Е.Л. Носенко, С.Є. Єгорова – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1996. – 148 с.
13. Жане П. Эволюция памяти и понятие времени / П. Жане // Хрестоматия по общей психологии. Психология памяти [под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – С.85-92.
14. Рукописний відділ при Запорізькому відділенні Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського (далі – РВ ЗВІУА). – Ф.8 «Археографічно-етнографічні експедиції». – Оп.5. – Спр.270. – «Інтерв'ю із Хоменко Т.І., 1926 року народження, с. Преслав Приморського району Запорізької області, липень-серпень 2004» (аудіозапис). – 211 хв.
15. Іваннікова Л. Усні меморати про голод [Електронний ресурс] / Л. Іваннікова // Слово просвіти / Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка. – 2007. – 2-8 серпня – Режим доступу до журн. : <http://www.slovoprosvity.com.ua/modules.php?name=News&file=article>.
16. Борисенко В.К. Голодомор в Україні 1932-1933 років (за матеріалами усних свідчень) [Електронний ресурс] / Борисенко В.К. – Режим доступу : <http://www.golodomor.org.ua/rs.php?topic=borisenko>.
17. Вансина Я. Устная традиция как история / Я. Вансина // Хрестоматия по устной истории / [Пер., сост., введение, общ. ред. М.В. Лоскутовой]. – СПб. : Изд-во Европ. ун-та, 2003. – С.66-109.
18. Штерев І.І. Очерковая история предков семьи Штеревых // Джерела з історії Південної України. / Мемуари та щоденники / Упорядники: А. Бойко, В. Мільчев. – Запоріжжя : РА «Тандем-У», 2006. – Том 9, Частина 2. – 632 с. – С.160-509.
19. Дюпір Б. Етика сім'ї і тоталітаризм / Б. Дюпір // Дух і літера – К., 2002. – №9-10. – С.45-52.
20. Жане П. Эволюция памяти и понятие времени / П. Жане // Хрестоматия по общей психологии. Психология памяти [под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – С.85-92.
21. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память [Електронний ресурс] / М. Хальбвакс. – Режим доступу : <http://www.nz-online.ru/index.phtml?aid=30011360>.
22. Ковальченко И.Д. Исторический источник в свете учения об информации / И.Д. Ковальченко // История СССР. – 1982. – №3. – С.129-148.
23. РВ ЗВІУА. – Ф.8 «Археографічно-етнографічні експедиції». – Оп.3. – Спр.185. «Інтерв'ю із Капустіним С.О., 1919 року народження та Капустіною Є.Н., 1924 року народження, с. Ботево Приазовського району Запорізької області, вересень 2002» (аудіозапис). – 48 хв.

24. РВ ЗВІУА. – Ф.8 «Археографічно-етнографічні експедиції». – Оп.6. – Спр.61 «Інтерв'ю із Стойчевим І.Ф., 1925 року народження, с. Гирсівка Приазовського району Запорізької області, липень-серпень 2005» (аудіозапис). – 42 хв.
25. РВ ЗВІУА. – Ф.8 «Археографічно-етнографічні експедиції». – Оп.5. – Спр.270 «Інтерв'ю із Хоменко Т.І., 1926 року народження, с. Преслав Приморського району Запорізької області, липень-серпень 2004» (аудіозапис). – 211 хв.
26. Томсон А. Легенда об АНЗАКе: исследуя национальную мифологию и память в Австралии / А. Томсон // Хрестоматия по устной истории / [пер., сост., введение, общ. ред. М. В. Лоскутовой]. – СПб. : Изд-во Европ. ун-та, 2003. – С.189-201.
27. Аронсон Э. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме / Аронсон Э., Уилсон Т., Эйкерт Р. – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2002. – 560 с.
28. РВ ЗВІУА. – Ф.8 «Археографічно-етнографічні експедиції». – Оп.5. – Спр.270 «Інтерв'ю із Хоменко Т.І., 1926 року народження, с. Преслав Приморського району Запорізької області, липень-серпень 2004» (аудіозапис). – 211 хв.
29. РВ ЗВІУА. – Ф.8 «Археографічно-етнографічні експедиції». – Оп.12. – Спр.27 «Інтерв'ю із Міховою Д.З., 1923 року народження, с. Богданівка Приазовського району Запорізької області, листопад 2006» (аудіозапис). – 40 хв.
30. РВ ЗВІУА. – Ф.8 «Археографічно-етнографічні експедиції». – Оп.6. – Спр.65 «Інтерв'ю із Іріоглу Л.Г., 1932 року народження, смт. Якимівка Якимівського району Запорізької області, липень-серпень 2005» (аудіозапис). – 47 хв.
31. РВ ЗВІУА. – Ф.8 «Археографічно-етнографічні експедиції». – Оп.5. – Спр.262 «Інтерв'ю із Сівашенко П.І., 1925 року народження, с. Преслав Приморського району Запорізької області, липень-серпень 2004» (аудіозапис). – 44 хв.
32. Никонорова Л.В. Мирозрение личности и возрастные особенности его формирования / Никонорова Л.В. – К. : Наук. думка, 1989. – 116 с.
33. Репина Л.П. Историческая память и современная историография / Л.П. Репина // Новая и новейшая история. – 2004. – №5. – С.39-51.
34. Шуман Г. Коллективная память поколений / Г. Шуман, Ж. Скотт // Социологические исследования. – 1992. – №2. – С.47-60.
35. Воробьев Г.Г. Твоя информационная культура / Воробьев Г.Г. – М. : Мол. гвардия, 1988. – 303 с.
36. Полянский В.С. Историческая память в этническом самосознании народов / В.С. Полянский // Социологические исследования. – 1993. – №3. – С.11-20.
37. Психология: словарь / [под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского]. – [2-е изд., испр. и доп.] – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
38. Нолл В. Трансформація громадянського суспільства. Усна історія української селянської культури 1920–30 років / Нолл В. – К. : Родовід, 1999. – 560 с.
39. Репина Л.П. Историческая память и современная историография / Л.П. Репина // Новая и новейшая история. – 2004. – №5. – С.39-51.
40. РВ ЗВІУА. – Ф.8 «Археографічно-етнографічні експедиції». – Оп.5. – Спр.267 «Інтерв'ю із Стояновською Р.О., 1912 року народження, с. Преслав Приморського району Запорізької області, липень-серпень 2004» (аудіозапис). – 292 хв.
41. Штерев І.І. Очерковая история предков семьи Штеревых // Джерела з історії Південної України / Мемуари та щоденники / Упорядники: А. Бойко, В. Мільчев. – Запоріжжя : РА «Тандем-У», 2006. – Том. 9, Частина 2. – 632 с. – С.160-509.
42. РВ ЗВІУА. – Ф.8 «Археографічно-етнографічні експедиції». – Оп.5. – Спр.264 «Інтерв'ю із Соломоною Н.П., 1928 року народження, с. Преслав Приморського району Запорізької області, липень-серпень 2004» (аудіозапис). – 42 хв.
43. РВ ЗВІУА. – Ф.8 «Археографічно-етнографічні експедиції». – Оп.6. – Спр.57 «Інтерв'ю із Желязковою А.І., 1935 року народження, с. Гирсівка Приазовського району Запорізької області, липень-серпень 2005» (аудіозапис). – 21 хв.
44. РВ ЗВІУА. – Ф.8 «Археографічно-етнографічні експедиції». – оп.6, спр.73 – «Інтерв'ю із Петковим І.М., 1927 року народження, с. Федорівка Приазовського району Запорізької області, серпень 2005» (аудіозапис). – 15 хв.
45. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память [Электронный ресурс] / М. Хальбвакс. – Режим доступа : <http://www/nz-online.ru/index.phtml?aid=30011360>.
46. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования / Ковальченко И.Д. ; – [2-е изд., доп.] – М. : Наука, 2003. – 486 с.
47. Жане П. Эволюция памяти и понятие времени / П. Жане // Хрестоматия по общей психологии. Психология памяти [под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – С.85-92.
48. РВ ЗВІУА. – Ф.8 «Археографічно-етнографічні експедиції». – Оп.6. – Спр.58 «Інтерв'ю із Сівовим І.Г., 1922 року народження, с. Гирсівка Приазовського району Запорізької області, липень-серпень 2005» (аудіозапис). – 22 хв.
49. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память [Электронный ресурс] / М. Хальбвакс. – Режим доступа : <http://www/nz-online.ru/index.phtml?aid=30011360>.
50. РВ ЗВІУА. – Ф.8 «Археографічно-етнографічні експедиції». – Оп.3. – Спр.184 «Інтерв'ю із Кажановою В.О., 1926 року народження, с. Ботево Приазовського району Запорізької області, вересень 2002» (аудіозапис). – 30 хв.
51. РВ ЗВІУА. – Ф.8 «Археографічно-етнографічні експедиції». – Оп.5. – Спр.262 «Інтерв'ю із Сівашенко П.І., 1925 року народження, с. Преслав Приморського району Запорізької області, липень-серпень 2004» (аудіозапис). – 44 хв.
52. РВ ЗВІУА. – Ф.8 «Археографічно-етнографічні експедиції». – оп.6, спр.57 – «Інтерв'ю із Желязковою А.І., 1935 року народження, с. Гирсівка Приазовського району Запорізької області, липень-серпень 2005» (аудіозапис). – 21 хв.

53. РВ ЗВІУА. – Ф.8 «Археографічно-етнографічні експедиції». – Оп.6. – Спр.60 «Інтерв'ю із Стоєвою М.В., 1924 року народження, с. Гирсівка Приазовського району Запорізької області, липень-серпень 2005» (аудіозапис). – 50 хв.
54. Психологія: словарь / [под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского]. – [2-е изд., испр. и доп.] – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
55. Личковська О. «Установка світосприйняття» індивіда як чинник формвання його інформованості / О. Личковська // Соціологія: теорія, метод, маркетинг. – 1998. – №6. – С.66-77.
56. Мільчев В. Ренесанс та репресії: болгари Таврії у перші два десятиріччя радянської влади (1920-1939 рр.) / В. Мільчев, Ж. Пєсва // Джерела з історії Південної України. / Мемуари та щоденники. [упоряд. А. Бойко, В. Мільчев]. – Запоріжжя : РА «Тандем-У», 2006. – Том 9, Частина 2. – С.27-81.
57. Попов П. До питання про способи збирати фольклорні матеріали / П. Попов // Етнографічний вісник / Українська Академія наук. Етнографічна комісія. – К., 1926. – Кн.2 – С.5-19.
58. Портелли А. Особенности устной истории / А. Портелли // Хрестоматия по устной истории / [пер., сост., введение, общ. ред. М.В. Лоскутовой]. – СПб. : Изд-во Европ. ун-та, 2003. – С.32-51.
59. Носенко Е.Л. Пам'ять та емоційний стан: монографія / Е.Л. Носенко, С.Є. Єгорова. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1996. – 148 с.
60. Урсу Д.П. Методологические проблемы устной истории / Д.П. Урсу // Источниковедение отечественной истории, 1989 г. – М. : Наука, 1989. – С.3-32.

**Ириоглу Ю. А. Доисторичковий етап бытования устных нарративов (на материалах интервью болгарского населения Северного Приазовья)**

*Статья посвящена разработке одного из ключевых вопросов устно-исторических исследований – доисторичкового бытования устных нарративов и социально-психологических факторов, детерминирующих форму и содержание как процесса интервьюирования, так и оформление устных историй в виде актуализированного исторического источника. Разработка проблемных вопросов доисторичкового бытования устных историй выполнена на основе материалов интервьюирования представителей болгарского населения Северного Приазовья, что, учитывая социокультурные особенности данной этнической группы, позволило более ярко и рельефно представить процесс формирования и функционирования устных воспоминаний.*

**Ключевые слова:** устная история, интервью, устно-исторический источник, болгарское население, Северное Приазовье.

**Irioglu Yu. O. A pre-source stage of the oral narratives' being (based on the interviews of the North Azov region Bulgarians)**

*The article describes a development of the critical question in the oral historical researches – a pre-source stage of the oral narratives' being, social and psychological factors that determine the form and the content of the interview and composition of the oral histories as the actual historical source. A development of the problematic questions of a pre-source stage of the oral narratives' being is performed based on the outcomes of the interviews of the North Azov Bulgarians. Considering all social and cultural characteristics of this ethnic group, it became possible to perform the development and functioning process of the oral memories prominently and brightly.*

**Keywords:** Oral History, an Interview, the Oral Historical Source, a Bulgarian population, the North Azov region.